

בסימן קריאה

ביקורת ספרים

מילון ערבי-עברי, עברי-ערבי

שלמה אלון

דוד שגיב, הוצאת שוקן, ירושלים ותל אביב, תשס"ח (2008), 1,147, עמודים, כולל המבוא "אופקיו של מילון דו־כיווני" מאת פרופ' ששון סומך, בעברית, בערבית ובאנגלית, וכן הקדמת המחבר, עקרונות המילון והנחיות מעשיות, רשימת קיצורים ורשימה ביבליוגרפית.

ד"ר דוד שגיב, בכיר המילונאים הפעילים כיום בשדה המילונאות הדו־כיוונית, ערבית-עברית/עברית-ערבית, משלים עתה כחמישים שנות חקר, עריכה וכתובה ב'מילון שגיב' אשר ראה אור לאחרונה.

מילונו של ד"ר שגיב הוא יצירה מונומנטלית, המכילה את אוצרות הלשון הערבית והעברית, על רובדיהן השונים. המילון הערבי-עברי (עמ' 25-391) מצומצם לכאורה, בהשוואה לרוחב יריעתו של המילון העברי-ערבי (עמ' 395-1,147), אך האמת היא כי העושר הלשוני של המילון הערבי-עברי אינו נופל מבן זוגו העברי-ערבי.

במילון הערבי-עברי נוקט ד"ר שגיב שיטת השורש המוביל, כמקובל במילונים הערביים הקלאסיים, כ'לסאן אל-ערב' (לשון הבדואים), הרחב שבמילונים אלה. כך נמצא בשורש כּוּן המשתרע על עמודה אחת (עמ' 301) מגוון רב של משמעים, של צירופי מילים, של ביטויים שגורים, וכך אף במאות שורשים אחרים. בשורש قَلَب (עמ' 279-280) מביא המחבר אחת מני מאות הדוגמאות והציטוטים מן הקוראן, בהסבירו את הערך: مُنْقَلَبٌ, מתוך סורה 26 (המשוררים), פסוק 227

המחבר אינו מציין במילונו את מראי המקום ואינו משתמש בתרגומו המשובח והעדכני של פרופ' אורי רובין (שגיב: "ואכן ידוע ידעו הפושעים איזה גורל מצפה להם"; רובין: "עוד ידעו בני העוולה לאן סופם להגיע").[הערך: مُنْقَلَب מתורגם לעברית: אחרית; גורל; דרך כל בשר, אך לא ניתן למצוא זאת בערכים: אחרית וגורל, במילון העברי-ערבי.

המילון העברי-ערבי עשיר ביותר. בשורש 'זָכָה' (עמ' 571) כולל המחבר שפע של חלופות תרגום וצירופי מילים, כגון: 1. בَرَأَ. 2. زَكَّى, صَفَّى וכו'. בשם הפעולה 'זָכּוּ' מופיעה הצורה تَبَرَّه, אך נעדרת הצורה: تَزَكَّيَة.

יתרוננו העצום של המילון הוא בניקודו המלא בעברית ובערבית, כולל ניקוד מלא של השמות הדיפטוטיים (חסרי-התנווין) בערבית. זו אינפורמציה דקדוקית, החיונית אף במילונים. אני משוכנע שהמחבר יוסיף במהדורה הבאה של מילונו העברי-ערבי אף את שמות הפעולה של הפעלים בבניין הראשון. זו אינפורמציה מילונית חשובה, בשל ריבוי משקלי שמות הפעולה בבניין הראשון. מנגד, אין צורך לדעת, לסמן את מספרי הבניינים, כגון: ضَادَّ 3, أَضَرَّ 4, וכיו"ב. די היה לציין זאת בעקרונות המילון, כפי שעשה המחבר בדבריו על עקרונות המילון (עמ' 12). שני שינויים אלה לא ירחיבו את היקף המילון, אך ישפרו מאוד את המידע אשר ייכלל בו. צמצום אפשרי נוסף הוא ציון הריבוי השלם ממין נקבה על ידי הסיומת את, בלי החזרה על המילה כולה, כגון: عِلَاقَةٌ ج ات קולב (עמ' 230), مُتَنَجِّجَات תוצר, תוצרת (עמ' 334) וכיו"ב.

המילון הודפס בצורה בהירה ומוקפדת מאוד. החומר מדויק ומנופה מטעויות. טעויות ספורות תתוקנה בוודאי בהדפסה הבאה, כגון: مُفَرِّجُ أَلْيَدَيْنِ (עמ' 201) צריך להיות مُفَرِّج (בפתחה, תיאור מצב), וכן הצירוף: قَوْسُ قَرَّح (עמ' 272, 283, 1033) – קשת בענן, צריך להיות: قَوْسُ قَرَّح (דיפטוטי). הניקוד המוטעה? אולי שגוי??? מופיע אף במילונו של הנס ווהר (H. Wehr). הצורה הנכונה מופיעה ונדונה כבר ב־ لسان العرب, כרך ב', עמ' 564 א', שורה 3 ואילך.

באופן כללי ניתן לומר כי המפעל של ד"ר שגיב הוא בשורה ויום חג לכל העוסקים בשפות השמיות האחיות, העברית והערבית. המילון העברי-ערבי/עברי-ערבי, החדש הזה יקנה ודאי את מקומו בכותל המזרחי של המילונות השמיות העכשוויות, לצדו של המילון המתחדש המקוון של איילון ושנער. בעבור המורים לערבית זו מתנה נפלאה, שתופיע עד מהרה על שולחנות עבודתם, וכן בספריות בתי הספר והמכללות שבהם הם מלמדים.

קולות מן הים האחר – שירת נשים ערביות בת זמננו

שלמה אלון

בעריכת: פרופ' עמי אלעד-בוסקילה, הוצאת קשב לשירה, תשס"ח (2007),
146 עמודים.

לפרופ' עמי אלעד-בוסקילה זכויות רבות ביזום ובהפצה של תרגומים לעברית מן הספרות הערבית המודרנית – פרוזה ושירה. ביוזמתו ובעריכתו הוציא בית ההוצאה 'כתר' את הסדרה 'בדאיות' (התחלות), שכללה תרגומים לעברית של יצירות מן הספרות הערבית. בשנים 2001-2004 ערך את סדרת התרגומים מערבית 'ג'סור' (גשרים) בהוצאת 'הד ארצי' ו'מעריב'.

האנתולוגיה אשר לפנינו היא יחידה וראשונה מסוגה. האנתולוגיה כוללת 97 שירים מחמש-עשרה מדינות ערביות ואסלאמיות, וכן שירים של יוצרות החיות בישראל ומשיריה של פדוא טוקאן מן העיר שכס.

את המבחר המרתק הזה של שירת נשים בעולם הערבי מן המחצית השנייה של המאה ה-20 וראשית המאה ה-21, תרגמו חמישה מתרגמים מעולים, אשר מעשירים, במשך שנים לא מעטות, את הספרייה ההולכת וגדלה של ספרות ערבית מודרנית-עכשווית, מתורגמת לעברית.

לאה גלזמן, בכירת המורות לערבית, מעשירה אותנו בתרגומיה ל-35 שירים, פרי עטן של עשר משוררות: זביה ח'מיס אל-מוסלימאני מאיחוד האמירויות, פאטמה ד'אב מטמרה בגליל, הודא חוסיין ממצרים, אבתסאם חוסיין אל-מותוכל מתימן,

מראם אל־מסרי מסוריה, סועאד א־סבאח מכווית, פדוא טוקאן משכס, ר'אדה א־סמאן מסוריה, עג'ום אל־ר'אנם מאיחוד האמירויות ונאזכ אל־מלאיכה מעיראק. תרגומה לשיר 'אני קהיר' מאת זביה ח'מיס אל־מוסלימאני (עמ' 27-30) לקוח מן הקובץ 'ג'נת אל־ג'נרלאת' (גן עדן של הגנרלים). תרגומה לשיר אהבה זה לקהיר, שבה ביקרו רבים מאתנו, מורים ותלמידים לערבית כאחד, ואשר אנו כה אוהבים, הוא מלאכת מחשבת של רגישות לשונית, עושר של דמיון ואהבה אין קץ לשפה הערבית ולתרבות האזור שבו אנו חיים.

ד"ר חנה עמית־כוכבי, מעמודי התווך של תורת התרגום מערבית ולערבית והוראת התרגום, תרגמה באנתולוגיה זו 26 שירים, פרי עטן של תשע משוררות: סעדיה מופרח מכווית, לינה א־טיבי מסוריה, ח'דיג'ה עבד אל־חי ממאוריטניה, עאישה אדריס אל־מגרב'י מלוב, ענאיה ג'אבר מלבנון, היפאא אל־יאפי מסעודיה, נדאא ח'ורי מפסוטה בגליל, הנד אל־קאדי ממצרים, צעירת המשוררות (ילידת 1975) והודא אבלאן מתימן.

אהוד הורביץ, ידידי הוותיק, אשר לא מגיע ממעגל הוראת הערבית אך אין בקי כמוהו במכמני הלשון הערבית, על רבדיה, תרגם באנתולוגיה זו 20 שירים, פרי עטן של שבע משוררות: מי מוזהר מעראק, עזיזה אחדיה עומר שקוארי ממרוקו, פדילה א־שאבי מתוניסיה, פאטמה קנדיל ממצרים, ת'וריא מאג'דולין ממרוקו, מונא א־סעודי מירדן, וזינב אל־אעוג' מאלג'יריה.

איציק שניבויס, עתיר התרגומים מן הלשון הערבית ומן הבקיאים ביותר בערבית, איש תקשורת ומורה מחונן באוניברסיטאות ובמכללות, תרגם 12 מן השירים באנתולוגיה, פרי עטן של ארבע משוררות: אחלאם מוסתר'אנימי מאלג'יריה, סעדיה מופרח מכווית, נעמה מוחמד אדם מסודאן ופוזיה אבו ח'אלד מסעודיה. דורון ב' כהן, מתלמידי בבית הספר התיכון שליד האוניברסיטה בירושלים, תרגם ארבעה משיריה של המשוררת חנאן עאב מלבנון, אשר פורסמו בקובץ שיריה 'כמא חפת אל־חנטה' (בירות, 1999). השיר הקצר 'משאלה' משקף את ההשתוקקות המתמדת לחירותו של המשורר. אני מוצא בו תוהיכר לרבים מן השירים היפים באנתולוגיה כולה:

לעפר ריח השינה	לשיר ניחוח החירות,
לו אך אנשום את חירותי	בטרם אישן,
לו אך אקרא את שירי	בטרם יכסני העפר".

אני ממליץ בחום לקרוא את האנתולוגיה, להתבשם בניחוחות השירה הוותיקה והרעננה ולחשוף את תלמידינו לסוגה מרתקת זו של הלשון הערבית המודרנית.

בין סונה לשיעה – יחסי הכוחות המשתנים

שלמה אלון

בעריכת: תמר יגנס, הוצאת מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון
ואפריקה, אוניברסיטת תל אביב, 2008, 162 עמודים.

Sunna and Shi'a: The Changing Balance of Power, edited by Tamar
Yagnes/Shlomo Alon

עדה השיעית, עדת המיעוט "המדוכא עלי אדמות" בעולם האסלאם, הגיעה בשנים האחרונות לקדמת הבמה. עם סילוק שלטון הבעת' בעיראק, בשנת 2003, קיבל הרוב באוכלוסייה, הרוב השיעי, את השלטון במדינה גדולה זו. לצד איראן השיעית, רבת האוכלוסין, נוצרה קשת רחבה של השפעה שיעית, מן המפרץ הפרסי ועד לחופי הים התיכון. זה 'הסהר השיעי' על פי הגדרתו של עבדאללה השני, מלך ירדן.

לסוגיה זו של המציאות המשתנה במזרח הערבי הוקדש כנס מדעי במרכז משה דיין. הכנס נערך בחודש מרס 2007. בעקבות הכנס נכתבו מאמרים הכלולים בספר המרתק שלפנינו. חיבוריו של מרכז דיין תורמים, זה שנים רבות, ללימוד ולהבנה של ההיסטוריה המודרנית ושל ענייני השעה במזרח התיכון, באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד. כך גם החיבור שלפנינו, בעריכתה המקצועית של תמר יגנס. בחיבור עשרה מאמרים. פרופ' אשר ססר פותח בדברי מבוא באשר למהפך

הסוני-שיעי של המאה ה-21 (עמ' 9-18). ארבעת המאמרים הבאים בקובץ עוסקים בפולמוס בין סונים לבין שיעים: פרופ' מתי שטיינברג עוסק בהתנגשות ציוויליזטורית מבית; הג'יהאד הגלובלי הסוני מול השיעה ומייצגיה (עמ' 21-42); ד"ר מאיר ליטבק כותב על 'גרועים מהיהודים': סוגיות בפולמוס האנטי-שיעי באסלאם הסוני הרדיקלי (עמ' 43-57); ד"ר שגיא פולקה דן ב'תקריב אל-מד'אהב' – הקירוב בין הסונה לבין השיעה: עיון במסמך העקרונות של השיח' יוסף אל-קרצ'אוי (עמ' 59-73) וישראל אלעד-אלטמן דן במעבר בין הסונה לשיעה – חזית עימות חדשה (עמ' 75-84).

הסדרה של שלושת המאמרים הבאים עוסקת ב'סהר השיעי': פרופ' דוד מנשרי מנתח במאמרו את שלטון חכם ההלכה באיראן במגוון הביקורת הפנימית (עמ' 87-99); פרופ' עפרה בנג'ו דנה בשסע הסוני-שיעי בעיראק: בין עבר לבין הווה (עמ' 101-113) ופרופ' איל זיסר עוסק בעלווים בסוריה ובשיעים בלבנון – הילכו יחדיו בלתי אם נועדו? (עמ' 115-135).

שני המאמרים האחרונים בקובץ דנים בתגובת מדינות ערב: ד"ר עוזי רבי כותב על: 'נוכח פני השיעה – תגובתו של המחנה הערבי הסוני' (עמ' 139-147) וד"ר יהושע טייטלבוים עוסק בסונים ובשיעים בערב הסעודית (עמ' 149-162). המאמרים אקטואליים, עוסקים בסוגיות עכשוויות רגישות ומאפשרים למורים ולתלמידים העוסקים במזרח התיכון המודרני רכישת ידע וכלים מחקריים עשירים להמשך ההתמחות בתחום מעניין זה, כולל כתיבת מיזמים ועבודות גמר בנושא: 'עולם הערבים והאסלאם'.

בצד החיבור שסקרתי ראוי להזכיר שורת חיבורים נוספים בהוצאת מרכז דיין בשנתיים האחרונות: מלחמות הדמוקרטיה: המערב והערבים מנפילת הקומוניזם ועד המלחמה בעיראק, מאת אוריה שביט (הוצאת מרכז משה דיין, 2008, 322 עמודים); המהפכה הירוקה: דיוקנה החברתי של תנועת החמאס, מאת מיכאל מילשטיין (הוצאת מרכז משה דיין, 2007, 252 עמודים); תורכיה: העבר העות'מאני וההווה, בעריכת: מיכאל וינטר ומירי שפר (הוצאת מרכז משה דיין, 2007, 344 עמודים); לכידות המדינה במבחן, בעריכת תמר יגנס (הוצאת מרכז משה דיין, 2006, 198 עמודים); המזרח התיכון 2005 בסימן חילופי דורות, בעריכת: תמר יגנס (הוצאת מרכז משה דיין, 2005, 139 עמודים). (ראה: ביטאון המורים לערבית ולאסלאם, גיליון 35).

פונדמנטליסט בעל כורחו

דלית אטרקצ'י

מוחסין חאמיד, תרגום לעברית: מרינה גרוסלרנר, הוצאת כתר, 2007,
159 עמודים.

Mohsin Hamid, *The Reluctant Fundamentalist*.

"סליחה, אדוני, אפשר לעזור לך? אה, אני רואה שהבהלתי אותך. אל תהיה מוטרד מהזקן שלי: אני אוהד מושבע של אמריקה".

כך נפתח ספרו של חאמיד, אשר מכותרתו ניתן להבין כי הוא עוסק במתח שבין עולם האסלאם לבין עולם המערב. "איך ידעתי שאתה אמריקאי? לא, לא על פי צבע העור; יש לנו בארץ הזו טווח צבעים רחב..." ממשך חאמיד בעמוד הראשון, שבו הוא מתאר את המפגש בין הבחור הצעיר, יליד פקיסטאן, לבין תייר אמריקני המבקר בלאהור, עיר הולדתו של המספר. המפגש המעניין ביניהם מתרחש בשוק המקומי, שהומה אדם, גוונים וריחות, ושוקק פעילות עד החשכה. הקריאה בספר סוחפת ומאפשרת הצצה לעולמו של אדם שחווה את שתי התרבויות באופן שמעורר סקרנות רבה. השפה עשירה, הדימויים מעניינים ומאתגרים, וכל אלה מאפשרים הצצה לעולמו הפנימי של מי שבעבורנו, המערביים (או מערביים לכאורה) הוא "האחר". צ'אנגז הפקיסטאני פוגש את התייר האמריקני כמה שנים אחרי אירועי ה-11 בספטמבר, בין חומות הרובע העתיק של לאהור. 'פונדמנטליסט בעל כורחו'

מתנהל כמונולוג דרמטי בין פקיסטאני מזוקן לבין תייר אמריקני. התייר שותק לאורך כל הספר, וצ'אנגז הפקיסטאני מספר לו את סיפור חייו, מרצה בפניו את תפיסת ההיסטוריה שלו, ומדבר על נפשו החצויה ועל התהליך שבו הוא נדחק עוד ועוד לעמדת הפונדמנטליסט הפוליטי. הספר כתוב בגוף ראשון, והסיפור מובא בפני הקורא מפיו של הבחור הפקיסטאני הצעיר, ששהה פרק זמן קצר בארה"ב, תחילה לצורך לימודים ואחר כך כשכיר בחברה כלכלית גדולה. על כן הוא חש כי הוא מכיר את החברה האמריקנית לפני ולפנים, מסוגל להבחין בתייר האמריקני ולאבחן את תחושותיו ואת תגובותיו למוצאות אותו בעיר הפקיסטאנית. לכן הסיפור הזה כתוב קצת אחרת...

כל אחד מפרקי הספר הוא סיפור בתוך סיפור המסגרת הכולל. צ'אנגז מתאר רבדים שונים ונקודות התייחסות אל החברה האמריקנית, כפי שהוא הכיר אותה וכפי שהוא "חווה" אותה. הוא מתייחס אל "החלום האמריקני" של נער או נערה ממשפחות המעמד הבינוני בפקיסטאן – או אולי בכל מדינה שאיננה ארה"ב או אחת ממדינות המערב העשירות. הוא חי את החוויה הזו, ומגשים את "חלומה של כל אם פקיסטאנית": לימודים גבוהים באוניברסיטת פרינסטון, בניו ג'רזי. הוא עשה הכול, לפחות כך חשב, על מנת להשתלב ב"חלום" הזה ולממש אותו: היה סטודנט מצטיין, התקבל לעבודה בחברה גדולה ומצליחה, התחבר עם צעירים אמריקנים "מבטים טובים" והתאהב בצעירה אחת מתוך הקבוצה הזו, אריקה היפה והעשירה.

אולם הפערים בין צ'אנגז לבין החברה הסובבת אותו הולכים ומתחדדים. בכל פרק חושף תאמיד טפח מהספקות העוטפים צעיר ממדינה מוסלמית, שבה יש לא רק מעמדות מוגדרים מראש ושייכות לקבוצות חברתיות מובנות, אלא גם מערכת ערכים ומערכת התייחסויות פנים-חברתיות ומשפחתיות המבוססות על כבוד, על נתינה ועל השלמה. אלה ערכים שהחברה האמריקנית איבדה לגמרי, לדעתו. מעט מעט הוא חש במתח הנבנה בתוכו על רקע השוני בינו לבין סביבתו, שוני שאותו הוא מנסה לפוגג בשנים הראשונות לשהותו ב"ארץ האפשרויות הבלתי מוגבלות".

אלה, האחרונות, מתגלות כמוגבלות מאוד, על פי תאמיד: אריקה, אהובתו, לעולם לא תהיה שלו. חבריו נמוגים לאט ושוקעים בתוך העולם העסקי התחרותי, שאיננו מתאים לערכיו המקוריים. המשרה הנחשקת שלו מתגלה כתובענית בלי גבולות, והוא אינו מבין איך הוא מצליח לשרוד בה לאורך זמן... "אם כן, למה חלק ממני רצה לראות את אמריקה נפגעת?" הוא שואל ואינו יודע להשיב. אירועי ה-11

בספטמבר שינו את מערך הכוחות בנפשו של צ'אנגז: על רקע העוינות הגלויה והבוטה כלפי מוסלמים בני ארצו, הוא נאלץ פה ושם להתנצל על קיומו או להסביר כי היותו מוסלמי איננה הופכת אותו לטרוריסט. מתישהו נמאס לו. בסופו של דבר הוא מביא את הקורא לכדי הבנה של סוגיה בעייתית משהו: כשנפלו התאומים הוא חייך. מדוע? מה הביא את הפקיסטאני הגא לשמוח לאידה של המעצמה הגדולה?

ניסיונותיו של חאמיד לתת הסבר לתופעה, שככל הנראה הקיפה לא מעט מוסלמים באמריקה ובאירופה, קלושים למדי: הוא חייך מפני ש"מה שריתק אותי הוא הסמליות, העובדה שמישהו השפיל עד עפר את אמריקה הגדולה באופן גלוי ובוטה כל כך". הוא אפילו מנסה למצוא צידוק "אוניברסאלי" משהו למקרה שיעורר רוגז, ושואל את האמריקני: "האם אינך מתענג כלל למראה התמונות – המוקרנות בלי הרף בימים אלה – שבהן רואים את ציוד המלחמה האמריקני מחריב את התשתיות והמבנים של האויב? ובנשימה אחת מסביר שאיננו אויב כזה.

אכן, זהו ספר שכתוב אחרת... הוא אומנם סובל מחד-ממדיות בולטת, בהציגו את ה"רעים" מהמערב, האמריקנים, כבני תרבות חסרי תרבות ממשית ואמיתית, ואת ה"טובים" – המוסלמים בני המזרח התיכון, ופקיסטאן בפרט, כמי שנתונים בסד כיבוש תרבותי של אותם חסרי התרבות. הוא מציג את המערב כגורם המייצא אלימות ומפר את השלווה של העמים המבקשים להיות חלק מאותו "חלום אמריקני" של הצלחה כלכלית. המערב, וארה"ב בראשו, רואה רק את העניין הכלכלי לנגד עיניו: הצלחה כלכלית פירושה כוח, המיתרגם לכדי עוצמה פוליטית. לעומתם, הפקיסטאנים הערכיים, בני התרבות העתיקה שהצטיינה בארכיטקטורה ובהכנסת אורחים, הם חסרי אונים ושבויים במקסם השווא הזה. הפער הזה מתחדד כאשר מתברר כי התייר האמריקני איננו תייר תמים כלל, אלא מי שמייצג את "כוחות הרשע". הצגת הדברים כפער בין התרבויות מתעלמת מנחשלות המזרח, וכמובן אין מוזכרת אף מילה על רציחות, על עינויים, על דיכוי שיטתי של נשים ושל מיעוטים, על נחשלות, על בערות, על שחיתות.

הספר הזה, כאמור, כתוב קצת אחרת: הוא מציג את עמדתו של בן התרבות הפקיסטאנית כמונולוג, ומתקיימת בו התחושה כי הכותב מתגונן מפני האשמות, שעל פי טענתו כלל אינן צריכות להיות מופנות כלפיו. ואיך ולמה נהיה צ'אנגז/חאמיד, כהגדרתו: "פונדמנטליסט בעל כורחו"? את זה אני אשאיר כחידה שעל הקורא הסקרן לפצח...

מוחסין חאמיד, יליד 1971, נולד וגדל בלאהור, פקיסטאן. הוא למד בבית הספר למשפטים של הרווארד, ואף עבד כעורך דין בניו יורק. ספרו הראשון 'עשן עש' (2000; תורגם לעברית וראה אור ב'כתר'), זכה בפרס בטי טראסק והוכתר בידי 'ניו יורק טיימס' כספר הטוב של השנה. מוחסין חאמיד מתגורר כיום בלונדון. 'פונדמנטליסט בעל כורחו' הוא ספרו השני.